उपशास्त्री ॥ 03-10-2020

संस्कृतसामान्यम् ।

अनिवार्यप्रथमपत्रम्

धातुरूपाणि ।

√कथ् – (कहना , चुरादिगणीय)

लकार	पु०	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
लट्	प्र० पु० -	कथयति	कथयतः	कथयन्ति
	म० पु० -	कथयसि	कथयथः	कथयथ
	उ० पु० -	कथयामि	कथयावः	कथयामः
लोट्	प्र० पु० -	कथयतु	कथयताम्	कथयन्तु
	म० पु० -	कथय	कथयतम्	कथयत
	उ० पु० -	कथयानि	कथयाव	कथयाम
विधिलिंग	प्र० पु० -	कथयेत्	कथयेताम्	कथयेयुः
	म० पु० -	कथयेः	कथयेतम्	कथयेत
	उ० पु० -	कथयेयम्	कथयेव	कथयेम
लङ्	प्र० पु० -	अकथयत्	अकथयताम्	अकथयन्
	म० पु० -	अकथयः	अकथयतम्	अकथयत
	उ० पु० -	अकथयम्	अकथयाव	अकथयाम
लृट्	प्र० पु० -	कथयिष्यति	कथयिष्यतः	कथयिष्यन्ति
	म० पु० -	कथयिष्यसि	कथयिष्यथः	कथयिष्यथ
	उ० पु० -	कथयिष्यामि	कथयिष्यावः	कथयिष्यामः

(हस्ताक्षर) 03-10-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (सं० प्रा०)
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना , पूर्णियाँ

03-10-2020

संस्कृतसामान्यम् । उपशास्त्री I

अनिवार्यप्रथमपत्रम् ।

प्रश्नः- हिन्दीभाषायाम् अनुवादं कुरुत ।

वर्षाकालः सुखकरः भवति । अस्मिन् काले विशेषतया कृषकाः प्रसन्नाः भवन्ति । ते कृषिकार्यं कुर्वन्ति । ग्रीष्मकालस्य आतपस्य शान्तिः भवति । सरः जलपूर्णः भवति । पन्थाः कर्दमपूर्णाः नवहरितैः तृणैः पृथ्वी आच्छन्ना च भवति । मण्डूकाः जलाशयेषु गीतं गायन्ति । नभसि इन्द्रधनुः अतीव रमणीयं दृश्यते । नद्यः जलपूर्णाः प्रवाहपूर्णाश्च भवन्ति । आकाशः मेघाच्छन्नः भवति । भारतवर्षे 'मानसूनी' इति जलवायुः वर्तते । अत्र जूनमासस्य प्रथमसप्ताहे प्रायशः वर्षाकालः प्रारभ्य सितम्बरमासावधिपर्यन्तं भवति । वर्षाकालः जीवनाधायकः भवति । क्षुद्रजीवाः यथा मशकादयः प्रजननकार्यं कुर्वन्ति । ते मानवेभ्यः अहितकराः कष्टदायकाः सन्ति । वर्षान्ते यदा शरदृतुः प्रारभ्यते तदा अक्टूबरमासे दुर्गापूजनोत्सवं जनाः आमनन्ति ।

अगले दिन इसका अनुवाद दिया जाएगा। तबतक छात्र स्वयं प्रयास कर दूरभाष पर मुझे सुनाएँ ।

(signature) 03-10-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (स० प्राचार्यः)
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।

साहित्यम् । शास्त्री

अलङ्कारस्तथाच छन्द-लक्षणोदाहरणे पुनर्विचारः ।

स्रग्धरा → " म्रभ्नैर्यानां त्रयेण त्रिमुनियतियुता स्रग्धराकीर्त्तितेयम् "

२१ (इक्कीस) अक्षरों का यह छन्द है यानि इसके प्रत्येक पाद में इक्कीस अक्षर होते हैं। प्रत्येक सातवें अक्षर पर यति होती है। वर्णों का क्रम इस प्रकार है →

मगण	रगण	भगण	नगण	यगण	यगण	यगण
S S S	S I S	S I I	I I I	I S S	I S S	I S S
या सृ ष्टिः स्र	ष्टुरा द्या,	व ह ति	वि धि हु	तं, या ह	वि र्या च	हो त्री,

यह श्लोक महाकवि कालिदासरचित 'अभिज्ञानशाकुन्तलम्' नाटक के प्रथमाङ्क का मङ्गलाचरण है। सम्पूर्ण श्लोक इस प्रकार है →

या सृष्टिः स्रष्टुराद्या, वहति विधिहुतं, या हविर्या च होत्री,
ये द्वे कालं विधत्तः, श्रुतिविषयगुणा, या स्थिता व्याप्य विश्वम् ।
यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया, प्राणिनः प्राणवन्तः,
प्रत्यक्षाभिः प्रपन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः ॥

अलङ्कार → पुनरुक्तवदाभासः ।

यहाँ प्राणिनः तथा प्राणवन्तः दोनों एक-दूसरे के पर्याय होते हुए भी भिन्नार्थक हैं।

लक्षण → आपाततो यदर्थस्य पौनरुक्त्यवभासनम्,
पुनरुक्तवदाभासः स भिन्नाकारशब्दगः। ← साहित्यदर्पणे ।

03-10-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (स० प्राचार्य)।
रा०उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।